Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

03 October 2026

UDK 81’25

ZAMONAVIY LINGVISTIKA VA GLOBAL KOMMUNIKATSIYA

FRANSUZ VA O‘ZBEK TURIZM DISKURSIDA TARJIMA TRANSFORMATSIYALARI VA MADANIYATLARARO MULOQOT MUAMMOLARI

Sobitjon Xudoberdi o‘g‘li Tulanov*

Farg‘ona davlat universiteti

✉ sobitjontulanov3@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur tadqiqot zamonaviy tarjimashunoslik, qiyosiy tilshunoslik va diskurs tahlilining dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan turistik matnlarni tarjima qilish jarayonidagi lingvokulturologik muammolar hamda tarjima transformatsiyalarini o‘rganishga bag‘ishlanadi. Ishda fransuz va o‘zbek tillaridagi turizm diskursi materiallari asosida madaniyatlararo muloqotni ta’minlashning lisoniy vositalari qiyosiy-tahliliy jihatdan tadqiq qilinadi.

Kalit so‘zlar

fransuz va o‘zbek turizm diskursi, madaniyatlararo muloqot, tarjima transformatsiyalari, lingvokulturologik xususiyatlar, pragmatik adekvatlik, milliy-madaniy realiyalar, diskurs tahlili, transliteratsiya va kalkalash

DOI: 10.5281/zenodo.23278246

Hozirgi zamon jahon tilshunosligi, tarjimashunoslik va qiyosiy lingvistikaning eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri madaniyatlararo muloqot va diskurs tahlili muammolarini o‘rganishdan iboratdir[1]. Globallashuv jarayonlari, xalqaro turizm va migratsiyaning misli ko‘rilmagan darajada kengayishi turli xalqlar o‘rtasidagi aloqalarni kuchaytirib, yangi muloqot maydonlarini yuzaga keltirdi. Ana shunday faol muloqot sohalaridan biri turizm diskursi hisoblanadi. Turizm nafaqat iqtisodiy-tijorat faoliyati, balki chuqur madaniy-gumanitar xususiyatga ega bo‘lgan, insonlarning dunyoqarashini boyituvchi va xalqlar o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajaruvchi muloqot turidir. Shu bois, turizm sohasiga oid matnlarni tarjima qilish, ularning lisoniy va madaniy xususiyatlarini ochib berish zamonaviy ilm-fan oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Xususan, tuzilishi, tarixi va milliy-madaniy xususiyatlari jihatidan bir-biridan farq qiluvchi fransuz va o‘zbek tillari misolida turizm diskursini qiyosiy o‘rganish hamda tarjima transformatsiyalarini tahlil qilish katta ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

1. Turizm diskursining nazariy asoslari va uning pragmatik tabiatiga yondashuvlar

Diskurs tahlili zamonaviy lingvistikada matnni keng kontekstda, ya’ni uning sotsial, madaniy, kognitiv va pragmatik omillari bilan birgalikda o‘rganuvchi soha sifatida namoyon bo‘ladi. Turizm diskursi esa o‘zining tematik yo‘nalganligi, ta’sir etish (persuazivlik) xususiyati hamda insonlarni safarga chorlash funksiyasi bilan boshqa diskurs turlaridan farq qiladi[2]. Turistik matnlar potensial sayyohning ongiga ta’sir ko‘rsatish, uning his-

[1] Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. – Москва: ЭТС, 2002. – С. 45.

[2] Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. – Москва: ЛЕНАНД, 2017. – С. 112.

tuyg‘ularini uyg‘otish va ma’lum bir obyektga (mamlakat, shahar, diqqatga sazovor joy, mehmonxona) bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun maxsus lingvistik vositalar yordamida yaratiladi.

Fransuz va o‘zbek lingvokulturalarida turizm diskursining shakllanishi o‘ziga xos milliy-tarixiy an’analarga tayanadi. Fransuz turizm diskursi o‘zining boy madaniy merosi, estetik jozibasi, nafis metaforik tizimi va tarixiy obidalarni yuksak badiiylik bilan tasvirlashi bilan ajralib turadi. Fransuz tilidagi turistik bukletlar va veb-saytlar ko‘pincha hissiy bo‘yoqdorlikka, ta’sirchan epitetlarga va o‘ziga xos fransuzcha nafosatga boy bo‘ladi. O‘zbek turizm diskursi esa Sharqona mehmondo‘stlik, milliy qadriyatlar, ochiqko‘ngillik, urf-odatlar va tarixiy-geografik o‘ziga xosliklar ustiga quriladi. O‘zbek tilidagi turistik matnlarda milliy kolorit, ota-bobolar merosiga hurmat va tabiat go‘zalligini samimiy ifodalash tamoyillari ustuvorlik qiladi. Ana shu ikki turli lingvokultural muloqot maydonini bir-biriga yaqinlashtirishda tarjima jarayoni hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

2. Turizm diskursida milliy-madaniy realiyalar va ularning tarjimadagi o‘rni

Turistik matnlarni tarjima qilishdagi eng murakkab jarayon bu — milliy-madaniy realiyalar, ya’ni muayyan xalqning turmush tarzi, tarixi, geografik joylashuvi, me’morchiligi, san’ati va milliy oshxonasiga oid tushunchalarni boshqa tilga o‘tkazishdir. Har bir tilda o‘sha til egasining dunyoqarashi va madaniy tajribasini aks ettiruvchi lisoniy lakunalar va spetsifik birliklar mavjud bo‘lib, ularning to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalentini topish ko‘pincha qiyinchilik tug‘diradi.

Masalan, fransuz turizm matnlarida keng qo‘llaniladigan *terroir* (mahalliy tuproq-iqlim sharoitida yetishtirilgan mahsulot xususiyati), *patrimoine* (madaniy meros), *sommelier* (vinolar bo‘yicha mutaxassis), *gastronomie* (nozik taomlar madaniyati) kabi tushunchalar o‘zbek tiliga tarjima qilinganda ma’noviy kengayish yoki izohli usullardan foydalanishni talab qiladi. Xuddi shuningdek, o‘zbek turizm diskursida uchraydigan *choyxona, ganchkorlik, do‘ppi, milliy taomlar (palov, somsa), karvonsaroy, qadimiy obidalar* kabi tushunchalarni fransuz tiliga tarjima qilishda ham o‘ziga xos lingvistik yondashuvlar talab etiladi. Agar bu realiyalar tarjimada e’tiborsiz qoldirilsa yoki noto‘g‘ri o‘girilsa, matnning milliy koloriti va mazmuniy boyligi yo‘qoladi.

3. Tarjima transformatsiyalarining tasnifi va ularning qo‘llanilish xususiyatlari

Fransuz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi tizimli tafovutlarni bartaraf etish va madaniyatlararo muloqotda adekvatlikni ta’minlash maqsadida tarjimonlar turli tarjima transformatsiyalaridan foydalanadilar. Tarjima transformatsiyalari deganda asl nusxadagi lisoniy birliklarni tarjima tilining qonun-qoidalari va madaniy muhitiga moslashtirish jarayonidagi o‘zgarishlar tushuniladi. Fransuz va o‘zbek tillari materiallari tahlili shuni ko‘rsatadiki, turizm diskursida quyidagi transformatsiya turlari eng faol qo‘llaniladi:

- **Transliteratsiya va transkripsiya:** Bu usul asosan milliy nomlar, geografik obektlar, tarixiy joylar va o‘ziga xos nomlarni tarjima qilishda ishlatiladi. Masalan, *Chorsu, Registan* kabi nomlarni fransuz tiliga yoki *Louvre, Versailles* kabi nomlarni o‘zbek tiliga o‘tkazishda ushbu usul qo‘llaniladi.
- **Kalkalash (so‘zma-so‘z tarjima orqali moslashtirish):** Matn tuzilishini saqlagan holda tarkibiy qismlarni tarjima qilish. Masalan, fransuzcha *chef-d’œuvre* birikmasining o‘zbek tiliga *shohasarlar* tarzida kalka qilinishi yoki aksincha.
- **Modulyatsiya (mantiqiy rivojlantirish):** Ma’noning mantiqiy ravishda boshqa so‘z yoki ibora bilan almashtirilishi. Bu usul ko‘pincha fransuz tilidagi metaforik iboralarni o‘zbek tilining milliy ruhiga moslashtirishda qo‘l keladi.
- **Leksik-semantik almashtirish va izohli tarjima:** Matnda mavjud bo‘lmagan yoki tushunarsiz bo‘lishi mumkin bo‘lgan realiyalarni izohlab yoki qisqartirib berish. Masalan, fransuzcha gastronomik atamalarni o‘zbek kitobxoniga tushunarli qilish uchun ularga qisqacha tavsif qo‘shib tarjima qilish.

4. Madaniyatlararo muloqot muammolari va pragmatik adekvatlik

Tarjima jarayonida nafaqat leksik birliklar, balki madaniyatlararo muloqotning pragmatik jihatlari ham muhim o‘rin tutadi[3]. Fransuz madaniyatida muloqot odobida erkinlik, muomalada o‘ziga xos yengillik va

[3]Safarov O‘. Pragmalingvistika. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2008. – B. 154.

shaxsiy makonga hurmat ustun tursa, o‘zbek madaniyatida kattalarga hurmat, mehmondo‘stlik, samimiylik va jamoaviylik tamoyillari ustuvorlik qiladi. Turistik reklamalar yoki gidlar nutqini tarjima qilishda ana shu pragmatik omillar hisobga olinmasa, matn o‘quvchida kutilgan ta’sirni uyg‘otmasligi mumkin.

Masalan, fransuz tilidagi reklama matnlarida ko‘pincha buyruq maylidagi fe’llar yoki shaxsiy olmoshlar (*Venez découvrir..., Laissez-vous tenter...*) orqali sayyohga bevosita murojaat qilinadi. O‘zbek turizm diskursida esa hurmat va ehtirom shakllari, masalan, ko‘plik shaklidagi murojaatlar yoki taklif etishning yumshoqroq shakllari (*marhamat qilib tashrif buyuring, ziyorat qiling*) qo‘llaniladi. Tarjimon bu o‘rinda shunchaki so‘zma-so‘z tarjima bilan cheklanib qolmay, balki qabul qiluvchi xalqning psixologiyasi va milliy mentalitetini inobatga olgan holda pragmatik moslashuvni amalga oshirishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, fransuz va o‘zbek turizm diskursida tarjima transformatsiyalari va madaniyatlararo muloqot masalalari ikki xalq o‘rtasidagi madaniy-gumanitar aloqalarni mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Turistik matnlarni tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan lingvokulturologik tafovutlarni bartaraf etish uchun tarjimonlar tomonidan transliteratsiya, kalkalash, modulyatsiya va leksik-semantik transformatsiyalarni o‘rinli qo‘llash talab etiladi. Bu o‘z navbatida madaniyatlararo muloqotning samaradorligini oshirib, har ikki xalqning turistik salohiyatini jahon miqyosida to‘g‘ri, ta’sirchan va adekvat talqin qilishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. – Москва: ЭТС, 2002. – 424 с.

[2] Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – Москва: Международные отношения, 1975. – 240 с.

[3] Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. – Москва: ЛЕНАНД, 2017. – 208 с.

[4] Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – Москва: Наука, 1988. – 215 с.

[5] Safarov O‘. Pragmalingvistika. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2008. – 285 b.

[6] Salomov G‘. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1983. – 232 b.

[7] Mamatov A. E. Lisoniy shaxs va tarjima muammolari. – Toshkent: Akademnashr, 2019. – 192 b.

[8] Карасик В. И. Языковые ключи. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 520 с.

[9] Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – Москва: Международные отношения, 1980. – 342 с.

[10] Nu’monova M. Z. O‘zbek turizm diskursining lingvokulturologik va pragma-kommunikativ xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 2022. – 176 b.

[11] Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London & New York: Routledge, 2018. – 352 p.